

Αξιολόγηση της νοσηλευτικής εκπαίδευσης στη φροντίδα υγείας των ηλικιωμένων

Αικατερίνη Λαμπρινού

Νοσηλεύτρια ΠΕ, MSc, PhD, Λέκτορας, Τμήμα Νοσηλευτικής,
Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Κύπρος

Παναγιώτα Σουρτζή

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Νοσηλεύτρια ΠΕ, MMedSc, PhD, Τμήμα
Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών παρατηρήθηκε δραματική αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων, δημιουργώντας νέες προκλήσεις και απαιτήσεις στις υπηρεσίες υγείας όλων των χωρών. Οι νοσηλευτές είναι από τους βασικούς και κύριους επαγγελματίες υγείας που παρέχουν φροντίδα υγείας στους ηλικιωμένους, επομένως η νοσηλευτική επιστήμη διεθνώς μελετά και εφαρμόζει αλλαγές ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του ηλικιωμένου πληθυσμού. Γι' αυτόν το λόγο, τα προγράμματα σπουδών διαμορφώνονται ανάλογα, ώστε να περιλαμβάνουν θέματα σχετικά με τη γήρανση και τους ηλικιωμένους, ενώ έχει αναπτυχθεί και η εξειδίκευση στη Γεροντολογική Νοσηλευτική. Η αλλαγή της στάσης ως προς τους ηλικιωμένους, μέσω της εκπαίδευσης, είναι μια παράμετρος που έχει μελετηθεί εκτενώς αναφορικά με τον τρόπο που μπορεί να επηρεάσει την επιθυμία των νοσηλευτών να εργαστούν με τους ηλικιωμένους, αλλά και να παρέχουν ποιοτική νοσηλευτική φροντίδα, ενώ και η γνώση μπορεί να βελτιωθεί όχι μόνο μέσα από τη θεωρητική εκπαίδευση, αλλά και με κατάλληλη κλινική άσκηση. Στο παρόν

Evaluation of nursing education in relation to the health care of the elderly

Ekaterini Lambrinou

RN, BSc, MSc, Lecturer, Nursing Department, Faculty of Health Sciences,
Cyprus University of Technology, Cyprus

Panayota Sourtzi

RN, BSc, MMedSc, PhD, Associate Professor, Faculty of Nursing, University of Athens, Athens, Greece

Nursing Department, University of Athens

ABSTRACT During the last decades there was a dramatic increase of the population of older people, a fact that creates new challenges and requirements to health care services all around the world. Nurses are the main profession that care for older people, therefore nursing science worldwide studies and applies changes in order to respond to the needs of older people. For that reason nursing curricula have been adapting in order to include topics related to ageing and older people, while at the same time specialisation programmes in gerontological nursing are developing. Attitudes change towards older people, through education, is a factor that has been studied extensively on how they can affect the inclination of nurses to work with this age group, but also in the provision of quality care, while knowledge is also promoted not only through theoretical education but also through appropriate clinical practice. In this article, the tools that have been developed internationally for the evaluation of attitudes and knowledge in relation to older people are presented and discussed. These could be used in order to evaluate nursing education for its potential to prepare

άρθρο παρουσιάζονται και συζητούνται τα εργαλεία που έχουν αναπτυχθεί διεθνώς για την αξιολόγηση των στάσεων και των γνώσεων ως προς τους ηλικιωμένους, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και για την αξιολόγηση της νοσηλευτικής εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα έχουν σημειωθεί αντίστοιχες αλλαγές στα προπτυχιακά εκπαιδευτικά προγράμματα, αλλά μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει προσπάθεια αξιολόγησής τους, ώστε να κριθεί αν επαρκούν για να ανταποκριθούν στις ανάγκες των ηλικιωμένων.

Λέξεις-κλειδιά:

• Νοσηλευτική εκπαίδευση • Ηλικιωμένοι • Αξιολόγηση

Υπεύθυνος αλληλογραφίας

Αικατερίνη Λαμπρινού
Περσεφόνης 4, 2365 Λευκωσία, Κύπρος
Τηλ. 0037 99255576

professionals equipped to respond to the specific health care needs of this age group. In Greece there already have been relevant changes in undergraduate curricula, but so far there is no reported evaluation of them in order to find out if they are suitable for responding to the needs of older people.

Key words:

• Nursing education • Older people • Evaluation

Corresponding author

Ekaterini Lambrinou
4 Persefonis street, 2365 Leukosia, Cyprus
Tel. 0037 99255576

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το πρόβλημα της γήρανσης του πληθυσμού σήμερα αποτελεί ένα από τα πιο σύνθετα προβλήματα των κοινωνιών. Η πρόοδος της επιστήμης και η βελτίωση των συνθηκών υγιεινής, της διατροφής και της υγείας είχαν ως αποτέλεσμα την προσθήκη 20 ετών στη μέση διάρκεια ζωής σε παγκόσμια κλίμακα τα τελευταία πενήντα χρόνια (1950–2000), ενώ αναμένεται περαιτέρω αύξηση αν εξακολουθήσουν οι παρούσες δημογραφικές τάσεις. Τη δημογραφική γήρανση ακολούθησε και ο πληθυσμός της Ελλάδας.^{1,2}

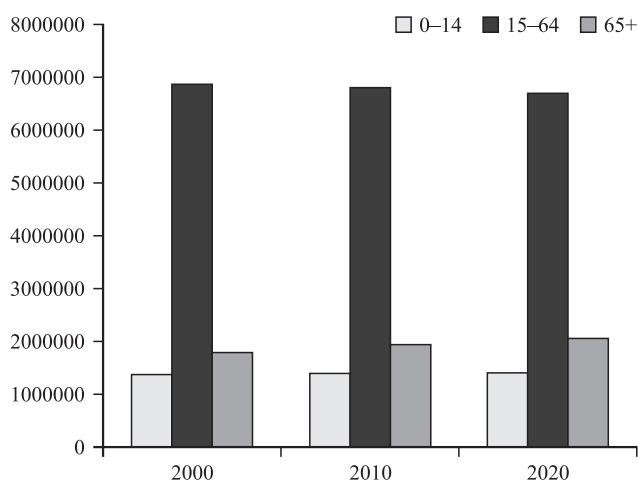
Το ποσοστό των ηλικιωμένων άνω των 65 ετών στην Ελλάδα το 2001, όπως παρουσίασε στην καταγραφή του πληθυσμού η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας (ΕΣΥΕ), ήταν 16,71%. Μέχρι το έτος 2025 το ποσοστό των ηλικιωμένων αναμένεται να αυξηθεί σε 23,12%. Σύμφωνα με τις ίδιες προβλέψεις, μετά το έτος 2010 δεν θα γίνεται αντικατάσταση του πληθυσμού. Επομένως, θα εξακολουθήσει να γηράσκει, ενώ ταυτόχρονα αναμένεται να αρχίσει να μειώνεται, αφού παρατηρείται συνεχής μείωση της αναπαραγωγής του πληθυσμού¹ (εικόνα 1).

Η γήρανση του πληθυσμού, οι αντιλήψεις για τη γήρανση και η αύξηση του κόστους έχουν επηρεάσει σημαντικά τα συστήματα παροχής φροντίδας υγείας.^{3,4} Οι νοσηλευτές είναι από τους βασικούς και κύριους

επαγγελματίες υγείας που παρέχουν φροντίδα υγείας στους ηλικιωμένους.³ Αυτό σημαίνει ότι η ποιότητα των υπηρεσιών υγείας που παρέχονται στον ηλικιωμένο πληθυσμό εξαρτάται κατά πολύ από την ποιότητα της νοσηλευτικής φροντίδας.⁴ Ακόμη και στα γηροκομεία, όπου η ιατρική περίθαλψη είναι περιορισμένη, δίνεται η ευκαιρία στους νοσηλευτές να έχουν ρόλο-κλειδί στη φροντίδα τους.⁵

Η νοσηλευτική επιστήμη διεθνώς, ανταποκρινόμενη στις παρατηρούμενες δημογραφικές αλλαγές και στις ανάγκες του ηλικιωμένου πληθυσμού, ενέταξε στα προγράμματα σπουδών θέματα σχετικά με τη γήρανση και τους ηλικιωμένους και δημιούργησε την εξειδίκευση της Γεροντολογικής Νοσηλευτικής. Η Γεροντολογική Νοσηλευτική διδάσκεται σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά εκπαιδευτικά προγράμματα, με σκοπό την πληρέστερη προετοιμασία των νοσηλευτών για αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των σύνθετων προβλημάτων της γήρανσης.^{3,5–11}

Παρά τις προσπάθειες που γίνονται στην εκπαίδευση, μελέτες δείχνουν ότι η συγκεκριμένη εξειδίκευση στη Γεροντολογική Νοσηλευτική δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλής.^{3,6,7,12–15} Οι περισσότεροι νοσηλευτές και φοιτητές της Νοσηλευτικής θεωρούν περισσότερο συναρπαστικούς και ενδιαφέροντες τους χώρους με τους νέους ενήλικες και τα παιδιά.^{16,17} Οι Fagerberg et al ανα-

Εικόνα 1. Πληθυσμιακές προβολές του ελληνικού πληθυσμού από το 2000–2020 κατά κύριες ηλικιακές ομάδες (απόλυτοι αριθμοί). Πηγή: ΕΣΥΕ.¹

φέρουν ότι η επιλογή και η οργάνωση του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι πολύ σημαντικοί παράγοντες στην ανάπτυξη ενδιαφέροντος στους φοιτητές της Νοσηλευτικής για να εργαστούν σε τμήματα φροντίδας ηλικιωμένων.¹³

ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΩΝ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΩΝ

Οι νοσηλευτές, ανάλογα με το αντικείμενο που επιλέγουν να ασχοληθούν, αλλά και διαμέσου της φροντίδας που παρέχουν, υποστηρίζεται ότι εκφράζουν τις αντιλήψεις και τη στάση τους προς το συγκεκριμένο αντικείμενο, στην περίπτωση μας τον ηλικιωμένο πληθυσμό. Γι' αυτόν το λόγο, οι νοσηλευτές και η παρεχόμενη εκπαίδευσή τους αποτελούν συχνά αντικείμενο έρευνας όσον αφορά στη γήρανση και στον ηλικιωμένο πληθυσμό.^{8–17}

Μελέτες αναφέρουν ότι η εκπαιδευτική προετοιμασία του προσωπικού υγείας αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα που καθορίζει τη συμπεριφορά του ως προς τους ηλικιωμένους.^{8,18–23} Σε μελέτη που έγινε στο Ηνωμένο Βασίλειο αναφέρεται ότι το 80% των νοσηλευτών διέκριναν τις σχετικές εκπαιδευτικές τους ανάγκες ως προτεραιότητα και αναγνώρισαν ότι εκπαιδεύτηκαν σε μια εποχή όπου δινόταν λίγη σημασία στη Γεροντολογία και στη Γηριατρική.⁵

Στο πρόγραμμα εκπαίδευσης για τη φροντίδα των ηλικιωμένων πρέπει να αναφέρονται θέματα που καλύπτουν τη γήρανση του πληθυσμού ως φυσιολογική διαδικασία αλλά και ως δημογραφική παράμετρο, τη βιολογία, την κοινωνιολογία, την ψυχολογία, τα οικονομικά και την παροχή κοινοτικών και νοσοκομειακών υπηρεσιών. Η σημασία των γνώσεων που αφορούν σε όλη την πορεία της διαδικασίας της γήρανσης, αλλά και των θεμελιωδών εννοιών όπως η αξιοπρέπεια και ο σεβασμός, που είναι πολύ σημαντικές για την κάλυψη των αναγκών των ηλικιωμένων, δεν πρέπει να παραθεωρούνται. Επιπλέον, θεωρείται εξαιρετικά σημαντική η προετοιμασία καθηγητών με κατάλληλες γνώσεις και κλινική εμπειρία στην ειδίκευση της Γεροντολογικής Νοσηλευτικής.^{5,24,25}

Εξίσου σημαντικό με το θεωρητικό είναι και το κλινικό μέρος της εκπαίδευσης στη Γηριατρική και Γεροντολογία. Οι νοσηλευτές με υψηλό επίπεδο γνώσεων στη Γηριατρική και στη Γεροντολογία, αλλά και εμπειρία στη φροντίδα των ηλικιωμένων, έχουν θετικότερη στάση ως προς τους ηλικιωμένους.^{15–17,26–30}

Ίσως η πρώτη επαφή των φοιτητών και των σπουδαστών με υγιείς ηλικιωμένους, οι οποίοι ζουν καλά ακόμη και μόνοι τους στην κοινότητα, να βελτιώνει τη στάση τους προς το συγκεκριμένο πληθυσμό.^{8,19,21,31,32} Η κλινική άσκηση των φοιτητών τόσο στην κοινότητα όσο και στα νοσοκομεία στη διάρκεια της εκπαίδευσής τους τους επιτρέπει να αποκτήσουν εμπειρία στους δύο αυτούς χώρους και να εμβαθύνουν στις ανάγκες τόσο των υγιών όσο και των ασθενών ηλικιωμένων.⁵ Το ίδιο υποστήριξαν ο Sheffler, οι Hartley et al και οι Rosencranz και McNevin, οι οποίοι βρήκαν ότι η εμπειρία μπορεί να έχει επίδραση στα αισθήματα ως προς τους ηλικιωμένους.^{33–35}

Τα ευρήματα των διαφόρων μελετών επικεντρώνονται στην ανάγκη βασικής και συνεχιζόμενης εκπαίδευσης, προκειμένου να εξαλειφθούν οι αρνητικές συμπεριφορές προς τους ηλικιωμένους.^{9,11,13,21} Θεωρείται βασικό οι φοιτητές και σπουδαστές της Νοσηλευτικής να μάθουν τη διαφορά μεταξύ της φυσιολογικής διαδικασίας της γήρανσης και της παθολογίας των ηλικιωμένων.^{8,19,21,25,32} Ακόμη, εντατικά προγράμματα Γεροντολογίας-Γηριατρικής σε φοιτητές και επαγγελματίες υγείας φαίνεται να βελτιώνουν τη στάση ως προς τους ηλικιωμένους, την ικανοποίηση που αντλούν από την

εργασία τους, καθώς και την πορεία της υγείας των ηλικιωμένων κατά τη νοσηλεία και μετά την έξοδο από το νοσοκομείο.^{3,14,22,32,36,37}

Η ΣΤΑΣΗ ΩΣ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η στάση είναι μια από τις παραμέτρους που έχουν μελετηθεί εκτενώς για το πώς μπορεί να επηρεάσει –μεταξύ άλλων– τη συμπεριφορά ως προς τους ηλικιωμένους, επομένως και το επίπεδο και την ποιότητα της παρεχόμενης νοσηλευτικής φροντίδας.^{5,14,23,25,38,39} Οι στάσεις θεωρούνται ότι περιλαμβάνουν τρεις παραμέτρους: αισθήματα, γνώσεις και τρόπο δράσης. Και οι τρεις παράμετροι μπορούν να αλλάξουν και αυτό αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη νοσηλευτική εκπαίδευση και τη νοσηλευτική πρακτική.^{5,23}

Υπάρχουν μελέτες οι οποίες έδειξαν ότι η ένταξη μαθημάτων Γεροντολογίας στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και η κλινική άσκηση των φοιτητών Νοσηλευτικής και με υγιείς ηλικιωμένους αυξάνει τη θετική στάση ως προς αυτούς, ενώ οι απόφοιτοι νοσηλευτές εξέφρασαν την επιθυμία να εργαστούν σε γηριατρικά τμήματα νοσοκομείων ή σε άλλες υπηρεσίες φροντίδας υγείας για ηλικιωμένους.^{9,11,28} Σε άλλες όμως μελέτες δεν διαπιστώθηκε ότι η εκπαίδευση επηρεάζει θετικά τη στάση των αποφοίτων να εργαστούν σε γηριατρικά τμήματα ή τη στάση τους ως προς τους ηλικιωμένους γενικότερα.^{16,28} Επίσης, έχει βρεθεί σε μελέτες ότι οι νοσηλευτές με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης εμφανίζουν θετικότερη στάση ως προς τους ηλικιωμένους.^{15,26,36,40,41} Άλλοι ερευνητές τονίζουν ότι οι ίδιοι οι ασθενείς επηρεάζουν τη στάση του προσωπικού που τους φροντίζει. Αναφέρεται η ύπαρξη θετικής συσχέτισης μεταξύ της στάσης του προσωπικού και του επιπέδου ανεξαρτησίας και αυτοφροντίδας του ασθενούς, ενώ η εξάρτηση από το περιβάλλον βρέθηκε ότι έχει την πιο ισχυρή συσχέτιση με την αρνητική στάση.¹⁸ Ακόμη, διαφαίνεται βελτίωση των στάσεων των φοιτητών ως προς τους ηλικιωμένους από το γεγονός ότι επιθυμούν να εργαστούν με ηλικιωμένους όταν βλέπουν ότι οι συνθήκες εργασίας των νοσηλευτών που εργάζονται με ηλικιωμένους είναι καλές. Για το λόγο αυτόν, οι κατάλληλες υπηρεσίες πρέπει να διασφαλίζουν αυτές τις συνθήκες.²⁶

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Για τη δημιουργία σύγχρονων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, που να ανταποκρίνονται στις τρέχουσες δημογραφικές απαιτήσεις και ανάγκες των υπηρεσιών υγείας, είναι απαραίτητη η μελέτη των ήδη υπαρχόντων προγραμμάτων και του τρόπου με τον οποίο αυτά επηρεάζουν τη στάση και τη γνώση των φοιτητών ως προς τους ηλικιωμένους.^{3,23,25,28,32,42,43}

Έχουν μελετηθεί διάφοροι παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση των νοσηλευτών ως προς τους ηλικιωμένους. Οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν την κουλτούρα, την ηλικία, το φύλο, την εθνικότητα, το επίπεδο εκπαίδευσης, την κλινική εμπειρία, καθώς και τις προηγούμενες επαφές και σχέσεις με ηλικιωμένους.^{21,25,32,38} Η εκπαίδευση αποτελεί σημαντικό μέρος της κουλτούρας και έχει είτε θετική είτε αρνητική επίδραση στη στάση των νοσηλευτών.^{3,17,21,22,32,45}

Για την αντιμετώπιση των κοινωνικών επιδράσεων ως προς τη γήρανση, οι οποίες ξεκινούν σε μικρή ηλικία, τα ευρήματα των μελετών δείχνουν ότι η εκπαίδευση μπορεί να μετριάσει τις αρνητικές αντιλήψεις.^{10,14,21,27,29,30,42,46–48} και φαίνεται να είναι αποτελεσματική, είτε αναφέρεται σε θεωρητική εκπαίδευση είτε σε κλινική άσκηση.²⁶

Στη χώρα μας, μέχρι πρόσφατα, εκτός από μια μικρή ποιοτική μελέτη για τον έλεγχο της στάσης των σπουδαστών ως προς τους ηλικιωμένους, δεν έχει γίνει συστηματική προσπάθεια αξιολόγησης της νοσηλευτικής εκπαίδευσης ως προς τη φροντίδα υγείας των ηλικιωμένων. Στην προαναφερόμενη μελέτη, η νοσηλευτική εκπαίδευση βρέθηκε να σχετίζεται θετικά με τη στάση των σπουδαστών ως προς τους ηλικιωμένους και να τους προετοιμάζει καλύτερα για την παροχή υπηρεσιών υγείας στο συγκεκριμένο πληθυσμό.⁴⁹ Επειδή όμως το δείγμα ήταν μικρό, προέκυψε η ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης του θέματος, γεγονός που πραγματοποιήθηκε με πρόσφατη μελέτη που διεξήχθη στο πλαίσιο εκπόνησης διδακτορικής διατριβής.⁵⁰

Εργαλεία αξιολόγησης της νοσηλευτικής εκπαίδευσης ως προς τη φροντίδα των ηλικιωμένων

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας βρέθηκαν σχετικά ερωτηματολόγια που αφορούν στις στάσεις και στις γνώσεις αναφορικά με τους ηλικιωμένους, τα οποία παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Το ερωτηματολόγιο των Tuckman και Lorge ήταν το πρώτο που δημιουργήθηκε για τη μέτρηση των στάσεων, λίγο μετά το 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν άρχισε να παρατηρείται αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων.^{31,51} Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 13 προτάσεις χωρισμένες σε 13 κατηγορίες και καλύπτει τις φυσικές μεταβολές της γήρανσης, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, τη φυσική κατάσταση, το χρόνο αντίδρασης και τις πνευματικές ικανότητες που μειώνονται με την πάροδο του χρόνου. Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο είναι πολύ εκτενές και δύσχρηστο, γι' αυτό άλλοι μελετητές προσπάθησαν να κατασκευάσουν πιο σύντομα και εύχρηστα ερωτηματολόγια και κλίμακες για τη μέτρηση της στάσης ως προς τους ηλικιωμένους.^{19,21–23,32,52,53}

Η Κλίμακα του Kogan (*OP scale*) σχεδιάστηκε το 1961 για τη μέτρηση της στάσης ως προς τους ηλικιωμένους, δηλαδή εάν οι ερωτηθέντες τείνουν να έχουν αρνητική ή θετική στάση προς τα ηλικιωμένα άτομα. Η Κλίμακα περιλαμβάνει 17 αρνητικά διατυπωμένες ερωτήσεις (N) και 17 αντίστροφα θετικά διατυπωμένες ερωτήσεις (P) σε μια εξάβαθμη κλίμακα που κυμαίνεται από το «συμφωνώ απόλυτα» μέχρι το «διαφωνώ απόλυτα».^{52,53} Με τον τρόπο αυτόν αποφεύγονται απαντητικές προκαταλήψεις, κατά τις οποίες ορισμένα άτομα έχουν την τάση να συμφωνούν (ή να διαφωνούν) με το περιεχόμενο όλων των καταγραφών, και επιτρέπεται η εξέταση της έκτασης στην οποία αυτές οι προκαταλήψεις διαπερνούν τις διάφορες κλίμακες.^{52,54} Υψηλότερη βαθμολογία στη θετική κλίμακα (άθροισμα της συνολικής βαθμολογίας όλων των θετικών προτάσεων) αντανάκλα ευνοϊκή προδιάθεση ως προς τους ηλικιωμένους και υψηλότερη βαθμολογία στην αρνητική κλίμακα (άθροισμα της συνολικής βαθμολογίας όλων των αρνητικών προτάσεων) υποδηλώνει μη ευνοϊκή στάση ως προς τους ηλικιωμένους.^{52,53} Η Κλίμακα του Kogan έχει μεταφραστεί σε αρκετές γλώσσες –και στα Ελληνικά– και έχει βρεθεί να έχει καλή αξιοπιστία και εγκυρότητα, με συντελεστές εσωτερικής συνοχής 0,73–0,83 για την αρνητική κλίμακα και 0,66–0,77 για τη θετική κλίμακα^{19,21–23,32,52,53,55} και για ολόκληρη την κλίμακα 0,79.^{23,55}

Ageing Opinion Survey. Η δημιουργία του συγκεκριμένου εργαλείου βασίστηκε στη συλλογή πολυδιάστατων αντιλήψεων ως προς τους ηλικιωμένους. Μετά από την πιλοτική μελέτη και την παραγοντική ανάλυση

δημιουργήθηκαν τρεις παράγοντες. Ο πρώτος αφορά σε στερεότυπα που σχετίζονται με την ηλικία, ο δεύτερος αφορά στο αίσθημα αγωνίας που σχετίζεται με τη γήρανση και ο τρίτος αφορά στην κοινωνική αξία που σχετίζεται με τη γήρανση.⁵⁶ Ωστόσο, δεν βρέθηκε άλλη μελέτη που να έχει χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο εργαλείο μέχρι σήμερα.

Το εργαλείο “*Attitude Toward Elderly*” του Slevin σχεδιάστηκε για τη μέτρηση της στάσης των φοιτητών Ιατρικής ως προς τους ηλικιωμένους στη Βόρεια Ιρλανδία. Από 60 προτάσεις που συγκεντρώθηκαν μετά από ανασκόπηση της βιβλιογραφίας επιλέχθηκαν 20 για το τελικό εργαλείο. Η δομή του ερωτηματολογίου προσομοιάζει με αυτή του Kogan, όμως το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο έχει χρησιμοποιηθεί μόνο στη μελέτη του συγγραφέα που το ανέπτυξε και δεν έχουν δημοσιευτεί μέχρι σήμερα μελέτες αναφορικά με την αξιοπιστία και εγκυρότητά του, γεγονός που δυσκολεύει την επιλογή χρήσης του σε άλλες μελέτες, ιδιαίτερα εάν υπάρχουν άλλες –δοκιμασμένες στο χρόνο– αποτελεσματικές κλίμακες.¹⁷

Facts on Aging Quizzes I and II (FAQ I και FAQ II) του Palmore. Ο Palmore κατασκεύασε τις δύο διαφορετικές εκδοχές για τη μέτρηση των γνώσεων των σχετικών με τους ηλικιωμένους, προκειμένου να μη δημιουργείται σύγχυση με τη χρήση του ίδιου ερωτηματολογίου στους ίδιους φοιτητές σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, π.χ. στην αρχή και στο τέλος ενός εκπαιδευτικού προγράμματος. Οι προτάσεις περιλαμβάνουν σωματικά, ψυχικά και κοινωνικά θέματα, τα οποία καλύπτουν τη γήρανση και κάποιες συχνά απαντώμενες λαθεμένες πεποιθήσεις για τους ηλικιωμένους.^{57,58} Το καθένα από τα δύο ερωτηματολόγια αποτελείται από 25 «σωστές-λάθος» προτάσεις, που αφορούν στις γνώσεις σχετικά με τους ηλικιωμένους και θεωρούνται από το συγγραφέα τους ως ισοδύναμα.^{57,58} Τα ερωτηματολόγια αυτά έχουν χρησιμοποιηθεί μέχρι σήμερα ευρύτατα, όπως φαίνεται και από τη συγκεντρωτική έκδοση των ερωτηματολογίων και των αποτελεσμάτων.⁵⁸ Τα ερωτηματολόγια του Palmore έχουν ικανοποιητικούς συντελεστές αξιοπιστίας, οι οποίοι κυμαίνονται από 0,50–0,80.^{57–59} Το FAQ I έχει μεταφραστεί και έχει χρησιμοποιηθεί και στα Ελληνικά, ενώ ο συντελεστής Cronbach's α βρέθηκε ίσος με 0,68.⁵⁰

Τα παραπάνω ερωτηματολόγια μπορούν να χρησιμοποιηθούν πριν και μετά τη νοσηλευτική εκπαίδευση, προκειμένου να αξιολογηθεί ο τρόπος με τον οποίο η νοσηλευτική εκπαίδευση μεταβάλλει τη στάση και τις γνώσεις των φοιτητών ως προς τη γήρανση και τους ηλικιωμένους, την επιλογή τους να εργαστούν σε τμήματα με ηλικιωμένους και την ποιότητα παροχής φροντίδας στους ηλικιωμένους. Η αξιολόγηση της νοσηλευτικής εκπαίδευσης είναι απαραίτητη για τη βελτίωση και την αναβάθμιση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η χρήση των ερωτηματολογίων μπορεί να γίνει σε συγχρονικές και διαχρονικές μελέτες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας διαφαίνεται η αλληλεπίδραση των στάσεων και των γνώσεων των νοσηλευτών και των φοιτητών Νοσηλευτικής με την ποιότητα παροχής φροντίδας υγείας και με την επιθυμία τους να εργαστούν σε διάφορους χώρους υγείας. Τα αποτελέσματα των μελετών που παρουσιάστηκαν στο παρόν άρθρο τονίζουν τη σημασία της ικανοποίησης από την εργασία και το πως αυτή επηρεάζει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.^{3,14,22,32,36,37}

Οι ερευνητές επισημαίνουν τη σημασία της εκπαίδευσης, βασικής και συνεχιζόμενης, στη διαμόρφωση των στάσεων και των γνώσεων των νοσηλευτών. Για τη δημιουργία νέων εκπαιδευτικών προγραμμάτων που να ανταποκρίνονται στις παρούσες δημογραφικές απαιτήσεις και ανάγκες των χρηστών των υπηρεσιών υγείας είναι απαραίτητη η μελέτη των ήδη υπαρχόντων προγραμμάτων και του τρόπου με τον οποίο αυτά επηρεάζουν τη στάση και τη γνώση των φοιτητών ως προς τους ηλικιωμένους. Για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων υπάρχουν κατάλληλα εργαλεία, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν είτε μεμονωμένα είτε σε συνδυασμό με άλλες ερευνητικές μεθόδους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας. *Προβολές Πληθυσμού της Ελλάδας*. Αθήνα, ΕΣΥΕ, www.statistics.gr. Ανακτήθηκε στις 6/9/2007
- United Nations. *World Population Ageing 1950–2050*. New York, Department of International Economic and Social Affairs Population Division, 2002
- Theharn G. Attitudes towards the care of elderly people: are they getting better? *J Adv Nurs* 1990, 15:777–781
- Drennan V, Levenson R, Goodman C, Evans C. The workforce in health and social care services to older people: developing an education and training strategy. *Nurse Educ Today* 2004, 24:402–408
- Joy JP, Carter DE, Smith LN. The evolving educational needs of nurses caring for the older adult: a literature review. *J Adv Nurs* 2000, 31:1039–1045
- Borrowclough F, Pinel C. The process of ageing. *J Adv Nurs* 1981, 6:319–325
- Πλατή ΧΔ. *Γεροντολογική Νοσηλευτική*. 3η έκδοση. Αθήνα, Πλατή ΧΔ, 1998
- Davies S, Slack R, Laker S, Philip I. The educational preparation of staff in nursing homes: relationship with resident autonomy. *J Adv Nurs* 1999, 29:208–217
- Verderber DN, Kick E. Gerontological curriculum in schools of nursing. *J Nurs Educ* 1990, 29:355–361
- Ford P, McCormack B. Future directions for gerontology: a nursing perspective. *Nurse Educ Today* 2000, 20:389–394
- Kelly TB, Tolson D, Schofield I, Booth J. Describing gerontological nursing: an academic exercise or prerequisite for progress? *J Clin Nurs* 2005, 14(Suppl 1):13–23
- Knowles L. Gerontological nursing, 1982. *Int J Nurs Stud* 1983, 20:45–54
- Fagerberg I, Ekman SL, Ericsson K. Two studies of the new nursing education in Sweden: 1. The place of gerontology and geriatrics. 2. Student characteristics and expectations. *Nurse Educ Today* 1997, 17:150–157
- Thomson M, Burke K. A nursing assistant training program in a long term care setting. *Gerontol Geriatr Educ* 1998, 9:23–35
- McKinlay A, Cowan S. Student nurses' attitudes toward working with older people. *J Adv Nurs* 2003, 43:298–309
- Snape J. Nurses' attitudes to care of the elderly. *J Adv Nurs* 1986, 11:569–572
- Slevin OD. Ageist attitudes among young adults: implications for a caring profession. *J Adv Nurs* 1991, 16:1197–1205
- Woolliscroft JO, Calhoun JG, Maxim BR, Wolf FM. Medical education in facilities for the elderly. Impact on medical students, facility staff, and residents. *JAMA* 1984, 252:3382–3385
- Brown DS, Gardner DL, Perritt L, Kelly DG. Improvement in attitudes toward the elderly following traditional and geriatric mock clinics for physical therapy students. *Phys Ther* 1992, 72:251–257

20. Clifford C. Assessment of clinical practice and the role of nurse teacher. *Nurse Educ Today* 1994, 14:272-279
21. Haight BK, Christ MA, Dias JK. Does nursing education promote ageism? *J Adv Nurs* 1994, 20:382-390
22. McDowell NM, Proffitt CJ, Frey RC. Effects of educational intervention in gerontology on hospital employees' knowledge of and attitudes about the older adult. *J Allied Health* 1999, 28:212-219
23. Soderhamn O, Lindencrona C, Gustavsson SM. Attitudes toward older people among nursing students and registered nurses in Sweden. *Nurse Educ Today* 2001, 21:225-229
24. Ryder E. Gerontology within district nurse education. *J Adv Nurs* 1994, 20:430-436
25. Koch T, Webb C. The biomedical construction of ageing: implications for nursing care of older people. *J Adv Nurs* 1996, 23:954-959
26. Hope KW. Nurses' attitudes towards older people: a comparison between nurses working in acute medical and acute care of elderly patient settings. *J Adv Nurs* 1994, 20:605-612
27. Robertson EM, Higgins L, Rozmus C, Robinson JP. Association between continuing education and job satisfaction of nurses employed in long-term care facilities. *J Contin Educ Nurs* 1999, 30:108-113
28. Fagerberg I, Winblad B, Ekman SL. Influencing aspects in nursing education on Swedish nursing students' choices of first work area as graduated nurses. *J Nurs Educ* 2000, 39:211-218
29. Fagerberg I, Kihlgren M. Registered nurses' experiences of caring for the elderly in different health-care areas. *Int J Nurs Pract* 2001, 7:229-236
30. Fagerberg I, Kihlgren M. Experiencing a nurse identity: the meaning of identity to Swedish registered nurses 2 years after graduation. *J Adv Nurs* 2001, 34:137-145
31. Tuckman J, Lorge I. The projection of personal symptom into stereotype about aging. *J Gerontol* 1958, 13:70-73
32. Lookinland S, Anson K. Perpetuation of ageist attitudes among present and future health care personnel: implications for elder care. *J Adv Nurs* 1995, 21:47-56
33. Sheffler SJ. Do clinical experiences affect nursing students' attitudes toward the elderly? *J Nurs Educ* 1995, 34:312-316
34. Hartley CL, Bentz PM, Ellis JR. The effect of early nursing home placement on students attitudes toward the elderly. *J Nurs Educ* 1995, 34:128-130
35. Rosencranz HA, McNevin TE. A factor analysis of attitudes toward the aged. *Gerontologist* 1969, 9:55-59
36. Armstrong-Esther CA, Sandilands ML, Miller D. Attitudes and behaviors of nurses towards the elderly in an acute care setting. *J Adv Nurs* 1989, 14:34-41
37. Duerson MC, Chang J, Stevens B. Medical students' knowledge and misconceptions about aging: Responses to Palmore's facts on aging quizzes. *Gerontologist* 1992, 32:171-174
38. Brower HT. Social organization and nurses' attitudes toward older persons. *J Adv Nurs* 1981, 6:319-325
39. Courtney M, Tong S, Walsh A. Acute-care nurses' attitudes toward older patients: A literature review. *Int J Nurs Pract* 2000, 6:62-69
40. Wright LK. A reconceptualization of the "negative staff attitudes and poor care in nursing homes" assumption. *Gerontologist* 1988, 28:813-820
41. Salmon P. Interactions of nurse with elderly patients: relationship to nurses' attitudes and to formal activity periods. *J Adv Nurs* 1993, 18:14-19
42. Peterson R, Hakendorf M, Guscott T. Improving aged care education for Australian rural nurses using problem-based learning. *J Contin Educ Nurs* 1999, 30:120-127
43. Mawn B, Reece SM. Reconfiguring a curriculum for the new millennium: the process of change. *J Nurs Educ* 2000, 39:101-108
44. Mowforth G, Harrison J, Morris M. An investigation into adult nursing students' experience of the relevance and application of behavioural sciences (biology, psychology and sociology) across two different curricula. *Nurse Educ Today* 2005, 25:41-48
45. McTavish GD. Perceptions of old people: A review of research methodologies and findings. *Gerontologist* 1971, 11(Suppl):90-101
46. Almquist E, Stein S, Weiner A, Linn M. Evaluation on continuing education for long term care personnel: Impact upon attitudes and knowledge. *J Am Geriatr Soc* 1981, 29:117-122
47. Brymer C, Cavanagh P, Denomy E, Wells K, Cook C. The effect of geriatric education program on emergency nurses. *J Emerg Nurs* 2001, 27:27-32
48. Intrieri RC, Kelly JA, Brown MM, Castilla C. Improving medical students' attitudes toward and skills with the elderly. *Gerontologist* 1993, 33:373-378
49. Kotzabassaki S, Vardaki Z, Andrea S, Parissopoulos S. Student nurses' attitudes towards the care of elderly persons. A pilot study. *ICUS Nurs Web J* 2002, 12
50. Λαμπρινού Α. Αξιολόγηση της νοσηλευτικής εκπαίδευσης Ελλάδας και Κύπρου ως προς τη φροντίδα υγείας των ηλικιωμένων. Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Τμήμα Νοσηλευτικής, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2005
51. Tuckman J, Lorge I. Attitudes toward older people. *J Soc Psychol* 1953, 37:249-260
52. Kogan N. Attitudes toward old people: The development

- of a scale and an examination of correlates. *J Abnorm Soc Psychol* 1961, 62:44–54
53. Kogan N. Attitudes toward old people in an older sample. *J Abnorm Soc Psychol* 1961, 62:616–622
54. Σαχίνη-Καρδάση Α. *Μεθοδολογία έρευνας, Εφαρμογές στο χώρο της υγείας*. Αθήνα, ΒΗΤΑ Ιατρικές Εκδόσεις, 1997
55. Lambrinou E, Sourtzi P, Kalokerinou A, Lemonidou C. Reliability and validity of the Greek version of Kogan's Old People Scale. *J Clin Nurs* 2005, 14:1241–1247
56. Kafer RA, Rakowski W, Hickey T. Ageing opinion survey. A report on instrument development. *Int J Aging Hum Dev* 1980, 11:319–333
57. Palmore E. Facts on aging. A short quiz. *Gerontologist* 1977, 17:315–320
58. Palmore E. *The facts on aging quiz*. 2nd ed. New York, Springer Publ Co Inc, 1998
59. Holtzman JM, Beck JD. Palmore's facts on aging quiz: A reappraisal. *Gerontologist* 1979, 19:116–120

Υποβλήθηκε: 06/07/2006

Επανυποβλήθηκε: 07/09/2007

Εγκρίθηκε: 10/09/2007